

O wiele później miało to miejsce w przypadku Rzymu. Wprawdzie wkrótce po okupacji Neapolu około roku 326 p.n.e. wypuszczono niewielką serię brązów z legendą ΡΩΜΑΙΩ oraz typy neapolitańskie, lecz był to odosobniony wypadek emisji brązów ROMANO, który wyprzedzał późniejsze emisje republikańskie²⁶. Dopiero problemy natury finansowej, jakie wywołała uciążliwa dla skarbu państwa wojna z Pyrrusem, doprowadziły do powstania srebrnego pieniądza rzymskiego²⁷. Warto przy tym może zaznaczyć, iż system monetarny republiki rzymskiej przy braku regularnych emisji złotych monet, nie doszedł do w pełni uświadomionej zasady bimetalizmu pieniądza, mimo pełnowartościowego charakteru zarówno srebrnych, jak i brązowych nominałów. Dopiero w okresie drugiej wojny punickiej w rezultacie kilkakrotnych redukcji ciężaru pojawia się w Rzymie miedziana moneta kredytowa²⁸.

II. Relacje wartości złota i srebra w okresie od początku wojen punickich do schyłku republiki

Jeżeli przyjmiemy, iż poziom wymiany złota i srebra w Italii na przełomie IV i III wieku p.n.e. nie odbiegał od wysokości relacji typowych dla innych systemów

genèse..., s. 15, 41–42. Zob. również E. Curtius, *Die Griechen in der Diaspora*, Sitzungsberichte d.K.pr. Ak.d. Wiss. zu Berlin XLIII, 1982, s. 10 n.

²⁶ Na temat początków srebrnej rzymskiej monety zob. R. Thomsen, *ERC III*, s. 78 n.; H. Zehnacker, *Moneta. Recherches sur l'organisation et l'art des émissions monétaires de la République Romaine (289-31 av. J.-C.)*, Rome 1973, s. 60, 245; M.H. Crawford, *Early Roman Coinage*, s. 197, oraz ostatnio P. Lévêque, *La genèse...*, s. 5, 8 n., 16, 19. Por. R.E. Mitchell, *The fourth century origin of roman didrachms*, ANSMN XV, 1969, s. 41 n.

²⁷ A. Alföldi, *The Main Aspects of Political Propaganda on the Coinage of the Roman Republic*, W: *Essays in Roman Coinage presented to H. Mattingly*, ed. R.A.G. Carson, C.H.V. Sutherland, Oxford 1956, s. 67; S. Bolin, *State and Currency in the Roman Empire to 300 A.D.*, Stockholm 1958, s. 133; R. Thomsen, *ERC III*, s. 138 n.; R.E. Mitchell, *op. cit.*, s. 41 n.; J. Heurgon, *Rzym i świat...*, s. 223; M.H. Crawford, *RRC I*, s. 35 n.; S. Sorda, *op. cit.*, s. 5, 7. Por. Z. Zmigryder-Konopka, *Les relations...*, s. 587 n.; N. Borelli, *Il numerario circolante negli antichi mercati della Campania*, Numismatica XII, 1946, s. 6 n. Bibliografię do tego zagadnienia zestawia P. Lévêque, *Monnaies et finances des cités italiotes engagées dans la guerre pyrrhique*, W: *Armées et fiscalité dans le monde antique*, Paris 1977, s. 456, przypis 5.

²⁸ Na temat mennictwa rzymskiego w okresie drugiej wojny punickiej zob. R. Thomsen, *ERC III*, s. 169 n.; A. Alföldi, *Zur römischen Münzprägung im zweiten punischen Kriege*, JNG XV, 1965, s. 33 n.; H. Mattingly, *Roman Coins from the Earliest Times to the Fall of the Western Empire*⁴, London 1967, s. 4 n.; M.H. Crawford, *RRC I*, s. 30, 35, 39, II, 604; A. Kunisz, *Druga wojna punicka a przemiany w mennictwie rzymskim*, Przegląd Historyczny LXVIII, 1977, s. 205 n.; P. Marchetti, *Histoire économique et monétaire de la deuxième guerre punique*, Bruxelles 1978. Syntetyczne ujęcie kwestii kredytowości daje id., *Pełnowartościowość a kredytowy charakter pieniądza rzymskiego (wybrane zagadnienia)*, W: *Historia i współczesność. 5. Pieniądz i gospodarka pieniężna w starożytności i średniowieczu*, Katowice 1979, s. 9 n. Obszernie o sytuacji finansowej Rzymu w tym okresie T. Frank, *ESAR I*, s. 76 n.